

**UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I
REHABILITACIJU**

**U SUSRET INKLUZIJI –
DILEME U TEORIJI I PRAKSI**

*Priredio
Dobrivoje Radovanović*

Beograd, 2008.

**EDICIJA:
radovi i monografije**

„U SUSRET INKLUZIJI – DILEME U TEORIJI I PRAKSI“

Izdavač
Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju –
Izdavački centar (CIDD)

Za izdavača
Prof. dr Dobrivoje Radovanović, dekan

Urednik edicije
Prof. dr Zorica Matejić-Đuričić

Uređivački odbor
*Prof. dr Dobrivoje Radovanović, Prof. dr Dragan Rapaić,
Prof. dr Nenad Glumbić, Prof. dr Sanja Đoković, Doc. dr Vesna Vučinić,
Prof. dr Mile Vuković, Prof. dr Svetlana Slavnić*

Recenzenti
*Prof. dr Stane Košir
Doc. dr sci. Senka Sardelić*

Štampa
„Planeta print“, Beograd

Tiraž
350

ISBN 978-86-80113-71-5

**Objavlivanje ove knjige pomoglo je
Ministarstvo nauke Republike Srbije**

*Odlukom Nastavno-naučnog veća br. 3/9 od 8.3.2008. o pokretanju
Edicije: monografije i radovi.*

www.fasper.bg.ac.yu

ČITANJE GOVORA SA USANA KOD GLUVE I NAGLUVE DECE PREDŠKOLSKOG UZRASTA

Ljubica Isaković

Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Zdravka Vujasinović

Škola "Radivoj Popović", Zemun

Učenje čitanja govora sa usana predstavlja specifičnost koja razlikuje vaspitno obrazovni rad kod dece oštećenog sluha i dece koja čuju. Govor se uči spontano, slušanjem. U odsustvu slušnih stimulansa gluva i nagluva deca su umnogome upućena na čitanje govora sa usana. Dete pažljivo prati pokrete usana lica koje govori. Na taj način stvara vidne slike o pokretima govornih organa koji učestvuju u artikulaciji.

Cilj našeg istraživanja bio je ispitati nivo uspešnosti pri čitanju govora sa usana, reči i rečenica, kod gluve i nagluve dece predškolskog uzrasta.

Ispitali smo uspešnost pri čitanju govora sa usana u okviru sledećih oblasti: delovi tela, porodica, domaće i divlje životinje, odeća i obuća, voće i povrće, namirnice i piće, prevozna sredstva. Takođe, smo ispitivali usvojenost prvih prideva, glagola i zamenica koje deca treba da savladaju na ovom uzrastu, kao i uspešnost pri čitanju rečenica sa usana (odnosile su se na priču "Deda i repa), koje smo proveravali smo putem slika.

Uzorak se sastojao od 15 dece predškolskog uzrasta od 3 do 6 godina, koja pohađaju predškolska odeljenja pri školama "Radivoj Popović" i "Stefan Dečanski".

Dobijeni rezultati pokazuju da se sa usana najbolje čitaju pojmovi iz oblasti porodica, a najslabije pojmovi iz oblasti povrće. Takođe, bolje se sa usana čitaju oni pojmovi koji su frekventniji i više se koriste, a koji postoje i u znakovnom jeziku dece.

Ključne reči: čitanje govora sa usana, vidljivost (čitljivost) glasova, gluva i nagluva deca, predškolski uzrast

UVOD

Još uvek postoje različita mišljenja o tome da li se dete u razvoju govora oslanja više na optičke slike reči, ili samo na akustičke simbole, i da li mu baš te slike omogućavaju da razvije govor. Većina autora se slaže

u činjenici da dete s pažnjom prati pokrete usana lica koje govori, pa tako u svojoj svesti stvara i vidne slike.

Dete koje čuje, govor percipira i kontroliše sluhom koji je iznad govornog praga draži. Slušna kontrola govora ne prestaje u lancu komunikacije ni kad je govor usvojen i automatizovan. Dete sa oštećenjem sluha ne razvija govor, a kod odrasle osobe kod koje dođe do oštećenja sluha dolazi i do oštećenja govora.

Za decu oštećenog sluha vizuelna percepcija je od presudnog značaja u formiranju govora.

Prvu definiciju čitanja govora sa lica i usta dao je John Bulver u XVII veku. Ona glasi: "Slušanje očima je vrlo delikatna veština pomoću koje može oštro i pažljivo oko prema pokretima usana "čuti" ono što govori bilo koja osoba".

Jedna od definicija čitanja govora sa usta i lica sagovornika jeste da ono predstavlja sposobnost da se govornik pažljivo posmatra. To znači da prilikom čitanja govora moraju da se raspoznaju izgovoreni signali koji imaju svoj smisao i nalaze se na različitim stupnjevima vidljivosti. Čitač govora mora biti u stanju da raspozna sve vidljive pokrete i ubaci one koji su nevidljivi. Iz konteksta se mora zaključiti koja je reč izgovorena (dve reči po svom fonetskom sastavu na usnama mogu izgledati slično). To znači da se u toku čitanja govora realizuje čitav niz procesa počev od fizičkog primanja informacije, do njihove obrade, tj. do primanja poruke. Većina autora se slaže da je čitanje govora sa usana shvaćanje i razumevanje oralnog govora vizuelnom percepcijom pokreta govornih organa, lica i celog tela.

Čitanje govora sa usta i lica sagovornika je sposobnost da se optičke slike reči prime, obrade, shvate i potvrde u govornom ponašanju, delatnosti (Dimić D., 1996).

Možemo reći da je čitanje govora sa usana složena aktivnost i rezultat je skladno povezanog rada raznih kortikalnih struktura i veza: ne samo povezivanje verbalnih simbola i zbrajanje glasova u reči i rečenice, već razumevanje misli i ideja. Prirodu čitanja s usta, njen kvalitet, određuje kako kongnitivni razvoj tako i neurološka uslovljenost.

Čitanje oralno-glasovnog govora sa usta i lica sagovornika je deo jednog govornog lanca komunikacije koji obuhvata govornika i onoga koji čita govor. Međutim, čitanje govora ne može da se svodi samo na vizuelnu percepciju pokreta govornih organa, već u sebe uključuje i preostale slušne mogućnosti, kao i misaonu obradu primljenih podataka (Dimić N., 1996).

Što je gubitak sluha veći, to osoba više zavisi od kvalitetne vizuelne informacije da bi razumela govor. Možemo reći da svako ima potrebu da delom i čita govor sa usana. Ono nije svojstveno samo gluvim osobama, već i osobama koje nemaju problema sa sluhom, izuzev što je kod njih procenat učešća vida znatno niži (izuzev u sredinskim uslovima buke, ili kada se slabo čuje govor).

Dimić (2003) navodi da veliki broj studija pokazuje da se poboljšava razumevanje govora kada je čitanje govora povezano sa slušanjem. U radu sa starijom decom i odraslima ukazuje se na jaku povezanost u korišćenju ostataka sluha zajedno sa čitanjem sa usana i/ili znakovnim jezikom.

OD ČEGA ZAVISI USPEŠNO ČITANJE GOVORA SA USANA

Uspešno i kvalitetno čitanje govora sa usta i lica sagovornika moguće je ako su obezbeđeni sledeći uslovi: "...pravilno postavljeno osvetljenje; osoba koja govori mora da ima jasan, čist i pravilan izgovor; govor mora biti razgovetan, jasan, u početku malo sporiji ali bez preterivanja, skandiranja i bez seckanja rečenica; dužina rečenice treba da bude od tri do pet reči; način izgovaranja treba da bude normalan; tempo govora treba da bude prirodan; položaj glave treba da bude normalan; pažnja slušno oštećenog sagovornika mora sve vreme biti usmerena ka onome ko govori; porodica treba da bude edukovana za pružanje pomoći u čitanju govora; vreme početka čitanja govora poklapa se sa komunikacijom koja počinje u porodici od prvih dana." (Dimić, 1996).

Možemo reći da je sposobnost sintetizovanja najvažniji faktor za uspešno čitanje govora sa usana. To znači da je osoba koja čita govor spremna da primi ograničene informacije koje je videla na licu, da ih pothrani i iskoristi i korektno identifikuje izgovorenu poruku. Takođe, količina treninga u mnogome doprinosi poboljšanju čitanja govora. Jeffers i Barley (prema Dimić i Dimić, 2003) ukazuju da najveće napredovanje nastaje posle jedne do tri godine treninga (u zavisnosti od individue).

Bolje poznavanje jezika omogućava kvalitetnije čitanje govora sa usana. To znači da poznavanje rečnika, gramatike, svakodnevnog i idiomatskog izražavanja tj. shvatanje jezika umnogome olakšava ceo proces. Sposobnost korišćenja konteksta ili pravila jezika može biti presudna za uklapanje u konverzaciju koja se vodi. Dobar čitač govora mora biti motivisan, samouveren, sa pozitivnim odnosom prema čitanju govora.

Mogli bismo očekivati da su osobe gluve od rođenja bolji čitači govora sa usana, jer upotreba vizuelnog kanala traje duže. Međutim, istraživanja pokazuju da su bolji čitači govora ona deca koja su ogluvela kasnije, naročito ona koja su prethodno savladala svoj maternji jezik. Takođe, nagluve osobe pokazuju bolje rezultate u čitanju govora. Pretpostavljamo da je to zbog toga što imaju bolje izgrađenu strukturu jezika.

Još jedan od faktora koji utiče na uspešnost pri čitanju govora sa usana je i vizuelna sposobnost. Vizuelna diskriminacija i vizuelna memorija su deo sposobnosti sintetizovanja i fleksibilnosti, jer vizuelni model govora mora biti zapamćen da bi se mogao koristiti.

VIDLJIVOST GLASOVA NAŠEG JEZIKA

Glasovi našeg jezika se umnogome razlikuju u svojoj vidljivosti. Možemo čuti više od 30 različitih glasova, ali mnogo manji broj možemo vizuelno razlikovati.

Izgovor jednog glasa izazivaju razni pokreti, položaj i kontakti govornih organa. Optičkoj ekspresiji govora doprinose svi delovi lica. Osoba oštećenog sluha vizuelno percipira govor sagovornika istovremeno aktivirajući svoje govorne organe i na taj način formira motorne navike za govor. Znači, optički signali aktiviraju kinestetičke osećaje na bazi motornog imitiranja, koji potpomaže razumevanje i razvoj glasovnog govora.

Glasovi našeg jezika, svojim položajem, su manje ili više vidljivi.

Samoglasnici (vokali) se bolje čuju, dobro su vidljivi (*a, o i u*), a neki se teže međusobno razlikuju (naročito *i i e*).

Konsonanti imaju veliki značaj za razumevanje značenja. Možemo ih podeliti na one koji se bolje vide (koji se grade u prednjem delu usta), one koji se delimično vide i one koji su gotovo ne vidljivi (grade se u unutrašnjosti usne duplje).

Prema mestu izgovora, prema zvučnosti, kao i prisustvu ili odsustvu nazalnosti vidljivost glasova je različita. Zamenjuju se zvučni i bezvučni glasovi što utiče na primanje i shvatanje značenja poruke. Isto tako vidljivost glasova zavisi od položaja i mesta u reči, kao i od prethodnog i potonjeg glasa. Za razumevanje govora značajan je i neverbalni kontekst kao i sveukupna situacija u kojoj se dete nalazi.

Usled toga što mnogi konsonanti izgledaju kao drugi konsonanti (homofoni) mnoge reči liče jedna na drugu. Prave reči se prepoznaju na osnovu toga da li imaju smisla u rečenici ili konverzaciji. Homofone reči čine čitanje govora teškim (Dimić i Dimić, 2003).

Analizom istraživanja koja su vršena u oblasti čitanja govora sa usta (kod nas Savić 1969, Dimić, D. 1976, Dimić, N. 1996, Dimić i Dimić, 2003) utvrđeno je da najjači informativni značaj ima glas koji se nalazi na početku reči, manje je čitljiv glas na kraju reči, a najnečitljiviji je u sredini reči. Dešava se da deca pročitaju prvi ili zadnji slog, ali ne i srednji. To nam potvrđuje da se reč čita u celini, a ne elemenat po elemenat.

Međutim, pored čitanja govora sa usana dete je neophodno osposobiti da koristi i najmanje ostatke sluha koji mogu poslužiti kao dopuna vidu.

Najbolji put učenja govora je bisenzorni, odnosno audiovizuelni put. Zbog toga je u razvoju govora deteta oštećenog sluha potrebno koristiti i zvučne amplifikatore kako bi se svaki ostatak sluha iskoristio.

ČITANJE GOVORA SA USANA NA PREDŠKOLSKOM UZRASTU

Vaspitno obrazovni sadržaji za decu oštećenog sluha predviđaju da se ona osposobe da prate govor osoba koje ih okružuju kako bi mogli učestvovati u komunikaciji.

Vežbe na predškolskom uzrastu treba izvoditi kroz igru učenjem pojedinih reči, glasova i rečenica. Pri tom treba voditi računa o redosledu i načinu učenja. Najpre treba vežbati ščitavanje vokala, zatim vidljivih konsonanata, a nakon toga manje vidljivih. Treba izbegavati čitanje izolovanih glasova, izuzev ako ne predstavlja zasebnu reč ili rečenicu. Dete treba osposobljavati da čita celu reč, rečenicu, da razume kratke zapovesti potrebne u svakodnevnom životu, da daje odgovor na postavljena pitanja. Na kraju predškolskog perioda, pred polazak u školu potrebno je da dete pročita sa usana sve reči koje imaju veću frekvenciju u svakodnevnom životu, a posebno kratke zapovesti. U daljem radu osposobljava se za čitanje složenijih rečenica sa novim porukama.

U obuci čitanja govora sa usana potrebno je posvetiti jednaku pažnju svim vrstama reči i uvoditi ih onim redom kojim se savladavaju u razvoju govora. Napredak u čitanju dece određuje se prema individualnim sposobnostima. Kao i sve aktivnosti na predškolskom uzrastu i ova se izvodi prvenstveno kroz igru. Polazimo od predmeta koji su detetu najbliži i za koje je emotivno vezano, a nakon toga proširujemo sadržaj i na predmete iz dalje okoline.

MATERIJAL I METOD

Cilj našeg istraživanja bio je ispitati nivo uspešnosti pri čitanju govora sa usana (reči i rečenica) kod gluve i nagluve dece predškolskog uzrasta.

UZORAK

Uzorak se sastojao od 15 dece predškolskog uzrasta od 3 do 6 godina, koja pohađaju predškolska odeljenja pri školama "Radivoj Popović" i "Stefan Dečanski".

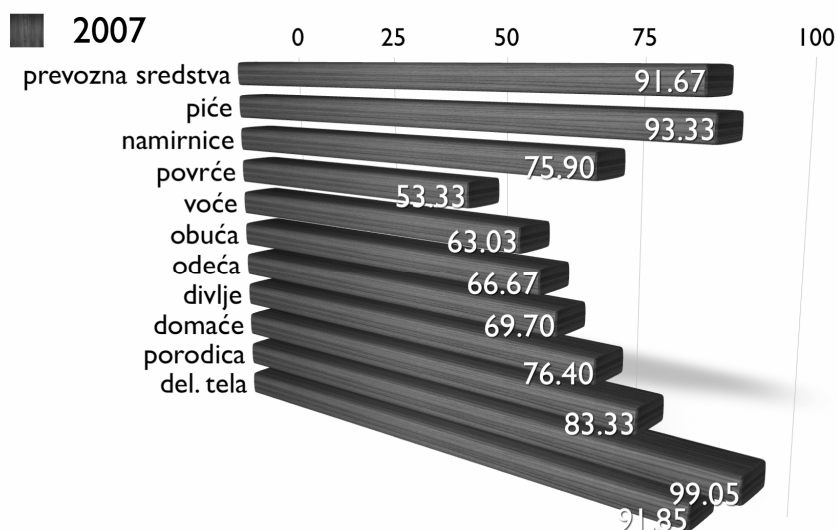
Istraživanje je vršeno individualno, a zadatak je smatran uspešnim ukoliko je dete pravilno ponovilo ili znakom (gestom) pokazalo reč izgovorenu od strane ispitivača. Pri ispitivanju uspešnosti pri čitanju rečenica sa usana dete je trebalo da posle izgovorene rečenice pokaže adekvatnu sliku.

METODOLOGIJA OBRADE PODATAKA

Ispitali smo uspešnost pri čitanju govora sa usana u okviru različitih oblasti: delovi tela, porodica, domaće i divlje životinje, odeća i obuća, voće i povrće, namirnice i piće, prevozna sredstva, kao i čitanje govora sa usana prvih prideva, glagola i zamenica koje se pojavljuju na ovom uzrastu. Uspešnost pri čitanju rečenica sa usana, koje su se odnosile na priču "Deda i repa", proveravali smo putem slika.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

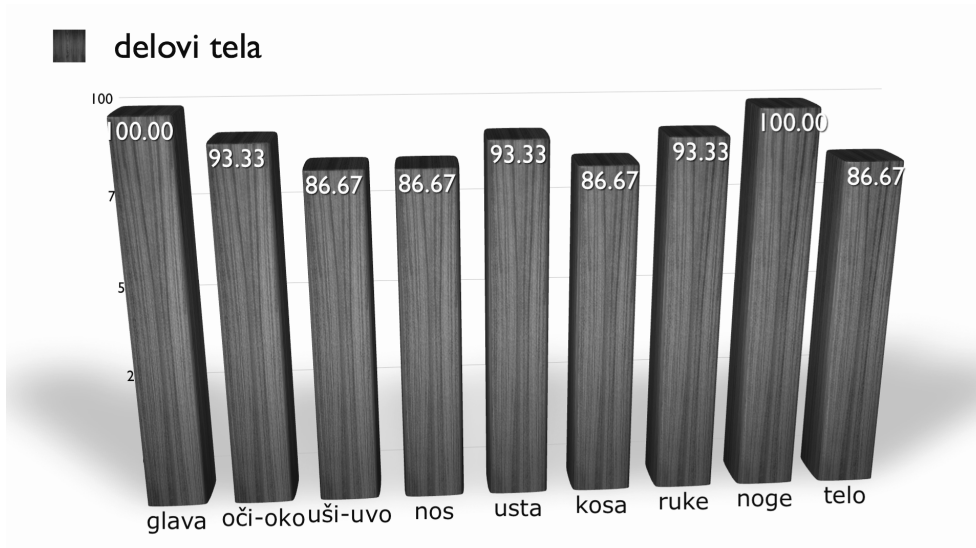
Grafikon 1. Uspeh pri čitanju sa usana u okviru različitih oblasti

U grafikonu 1 dati su rezultati pri čitanju govora sa usana u okviru 11 ispitivanih oblasti. Najbolje su čitane sa usana oblasti: *porodica*, *piće*, *delovi tela*, *prevozna sredstva*. Nešto slabije su sa usana čitani pojmovi iz oblasti *voće* i *povrće*, *namirnice* i *odeća*.

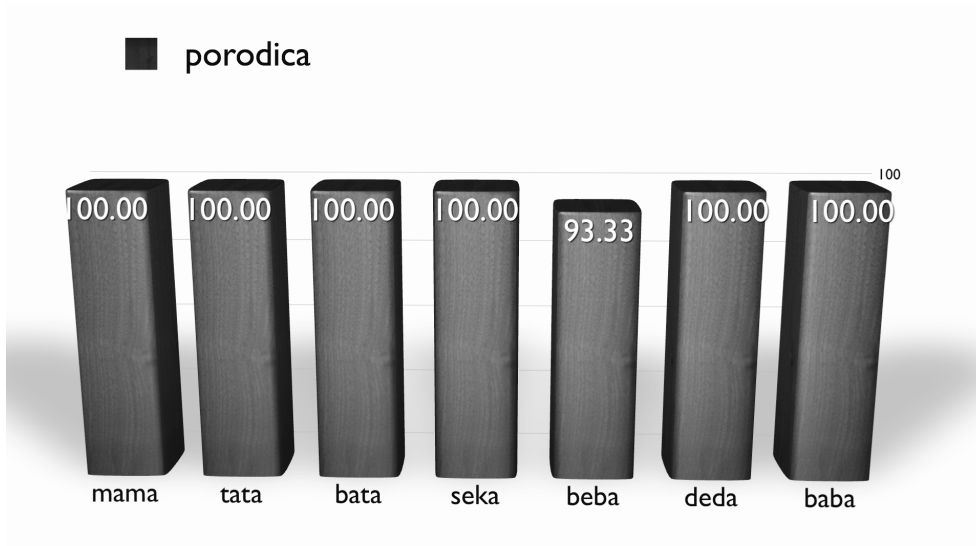

Grafikon 2. Uspeh pri čitanju govora sa usana u okviru oblasti *delovi tela*

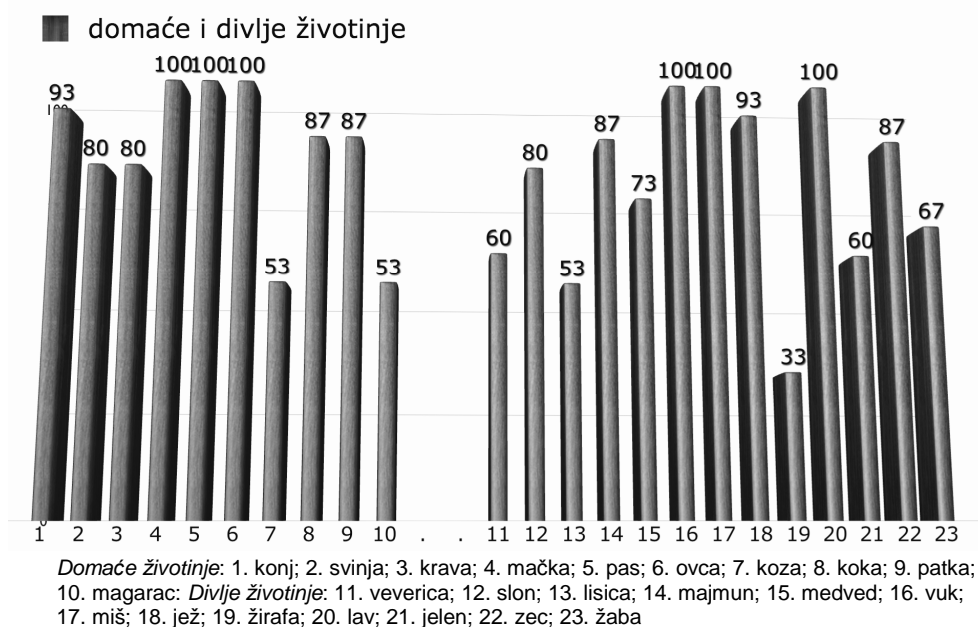
U grafikonu 2 dati su rezultati pri čitanju govora sa usana osnovnih *delova tela*. Najbolji rezultati postignuti su u percepciji pojmova *glava* i *noge*, a najslabiji pri čitanju sa usana pojmova *uvo*, *nos* i *kosa*. S obzirom da su postignuti rezultati iznad 86 % za sve delove tela smatramo da su deca dobro integrisana i da imaju svest o sebi i svom telu.

Grafikon 3. Uspeh pri čitanju govora sa usana u okviru oblasti *porodica*

U grafikonu 3 dati su rezultati učenika pri čitanju sa usana pojmova iz oblasti *porodica*. U okviru ove oblasti postignuti su najbolji rezultati (99.05%). Pojmovi (*mama, tata, bata, seka, deda, baba*) su sa usana čitani sa maksimalnom uspešnošću, nešto slabije je čitan pojam *beba* (koji se zamenjivao pojmom *baba*). Ovakvi rezultati su i očekivani, jer su to prve reči u rečniku sve dece, a i svakodnevni kontakt sa tim pojmovima (osobama) olakšava njihovo prepoznavanje. U okviru rehabilitacije, na samom početku, najviše se insistira upravo na uspostavljanju međusobnih odnosa unutar porodice.

Grafikon 4. Uspeh pri čitanju govora sa usana u okviru oblasti *domaće i divlje životinje*

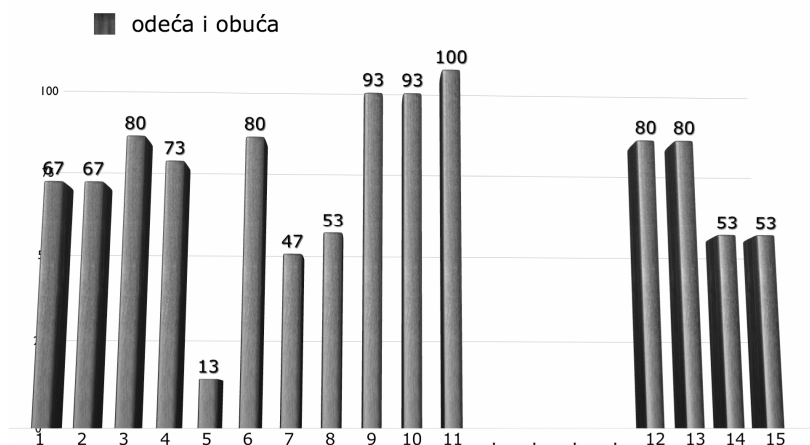

U grafikonu 4 dati su rezultati učenika u okviru oblasti *domaće i divlje životinje*. Bolji rezultati ostvareni su pri čitanju sa usana pojmova iz oblasti *domaće životinje* (88.3%), dok su nešto slabije čitani sa usana pojmovi iz oblasti *divlje životinje* (76.4%).

U okviru oblasti *domaće životinje* najbolje su čitani pojmovi *mačka, pas i ovca* (100%), zatim pojmovi *konj, koka i patka*. U učenju dece se polazi upravo od ovih pojmova, koji se prvo usvajaju putem onomatopeja.

U okviru oblasti *divlje životinje* najbolje su sa usana čitani pojmovi *vuk, miš i lav* (100%), zatim *jež, majmun i zec*. To su pojmovi sa kojima se deca susreću u okviru prvih pesmica i bajki koje se uče. Nešto slabije su sa usana čitani pojmovi *jelen, žirafa, veverica* (koji se ne uče putem onomatopeja).

Grafikon 5. Uspeh pri čitanju govora sa usana u okviru oblasti *odeća i obuća*

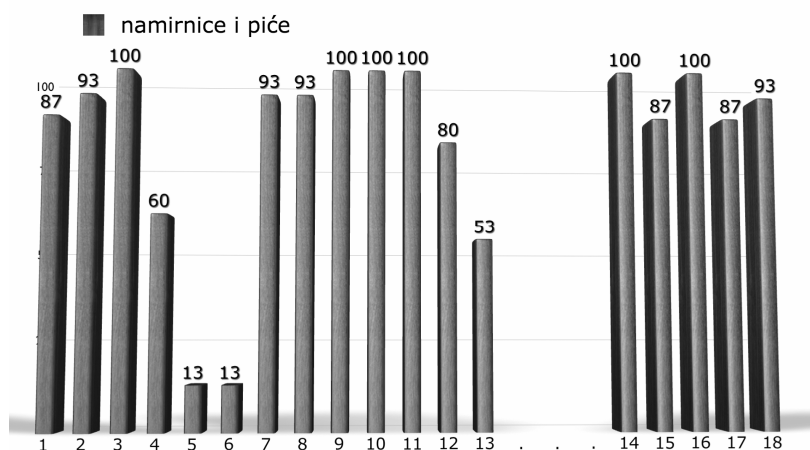

Odeća: 1. gaćice; 2. majica; 3. čarape; 4. pantalone; 5. šorc; 6. džemper; 7. haljina; 8. kaput; 9. jakna; 10. šal; 11. kapa *Obuća*: 12. papuče; 13. patike; 14. čizme; 15. cipele

U grafikonu 5 dati su rezultati pri čitanju sa usana o okviru oblasti *odeća i obuća*. Nešto bolji rezultati ostvareni su u okviru oblasti *odeće* nego *obuće*. Najbolje su čitani pojmovi *kapa, jakna, šal*, dok je najslabije čitan pojam *šorc*. U okviru oblasti *obuća*, bolje su čitani sa usana pojmovi *papuče i patike*, nego *čizme i cipele*.

Rezultati dobijeni u okviru ove oblasti ukazuju na to da se bolje sa usana čitaju nazivi odevnih predmeta koji su češće u upotrebi.

Grafikon 6. Uspeh pri čitanju govora sa usana u okviru oblasti *namirnice i piće*

Namirnice: 1. salama; 2. hleb; 3. med; 4. pekmez; 5. pašteta; 6. margarin; 7. viršle; 8. sir; 9. jaje; 10. riba; 11. meso; 12. kolač; 13. čokolada; *Piće*: 14. voda; 15. sok; 16. mleko; 17. jogurt; 18. čaj

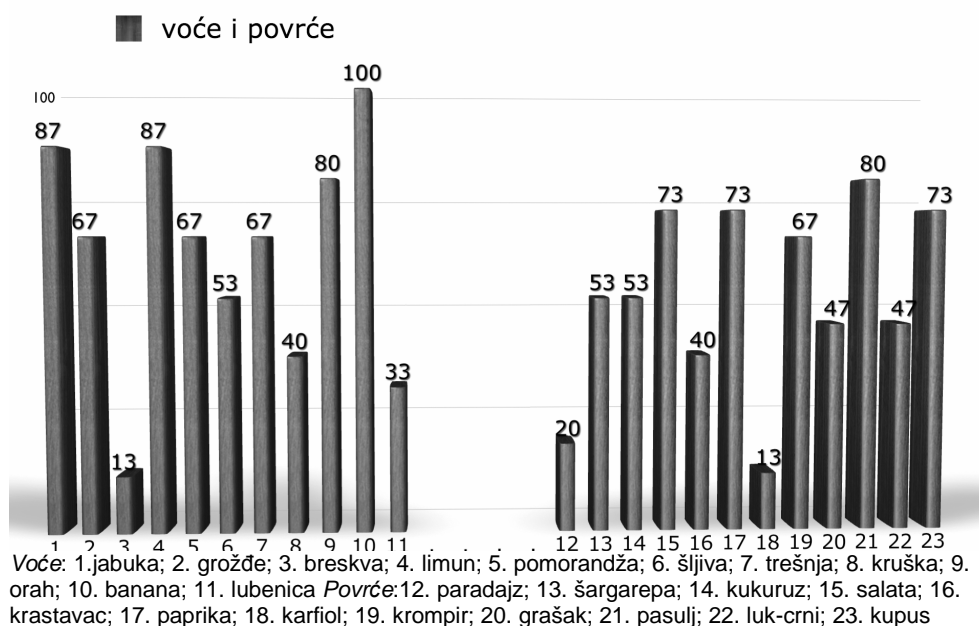
U grafikonu 6 su dati su rezultati pri čitanju sa usana pojmova iz oblasti *namirnice i piće*. Nešto bolje su sa usna čitani pojmovi iz oblasti *piće*.

U okviru oblasti *namirnice* najbolje su čitani sa usana pojmovi *med, jaje, riba, meso* (100%), dok su manje uspešno sa usana čitani pojmovi *pekmez, pašteta, margarin i čokolada*.

U oblasti *piće* najbolje su čitani sa usana pojmovi *voda i mleko*, dok su malo slabije čitani pojmovi *jogurt, čaj i sok*.

Dobijeni rezultati mogu se tumačiti vidljivošću tj. čitljivošću glasova od kojih su reči sastavljene (u pojmovima *pekmez, pašteta i margarin* deca su sa usana uspešno čitala samo prvi slog), ali i nepostojanjem datih pojmova u znakovnom jeziku (navedene namirnice se u znakovnom jeziku označavaju glagolom-maže).

Grafikon 7. Uspeh pri čitanju govora sa usana u okviru oblasti *voće i povrće*

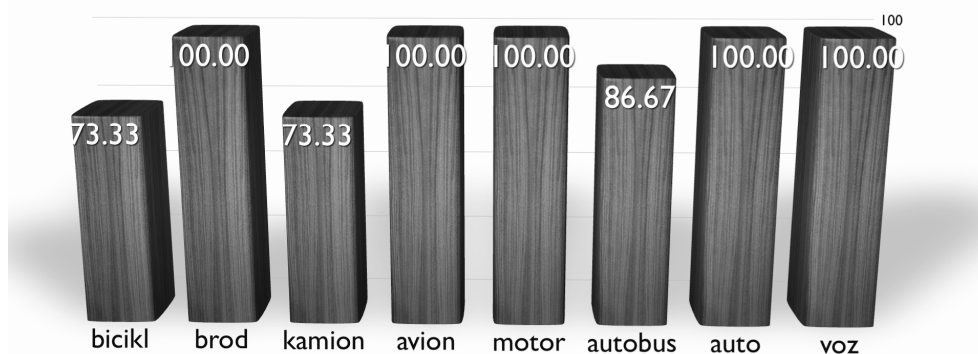
U grafikonu 7 dati su rezultati pri čitanju govora sa usana u okviru oblasti *voće i povrće*. Nešto bolji rezultati ostvareni su prilikom čitanja sa usana pojmova iz oblasti *voće* (63.03%), dok su slabije čitani pojmovi iz oblasti *povrće* (53.03%). Smatramo da su ovakvi rezultati posledica manjeg iskustva i toga što se povrćem deca retko susreću u sirovom obliku.

Iz oblasti *voće* najbolje su čitani pojmovi *banana, jabuka i limun*, dok su nešto slabije sa usana čitani pojmovi *kruška, lubenica i breskva*.

Iz oblasti povrće najbolje su čitani pojmovi *pasulj, kupus, paprika i salata*, dok su nešto slabije čitani pojmovi *krastavac, paradajz i karfiol*.

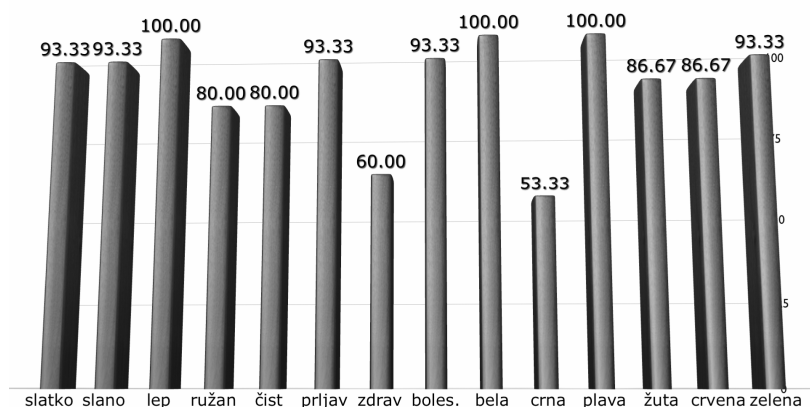
Grafikon 8. Uspešnost pri čitanju govora sa usana u okviru oblasti *prevozna sredstva*

■ prevozna sredstva

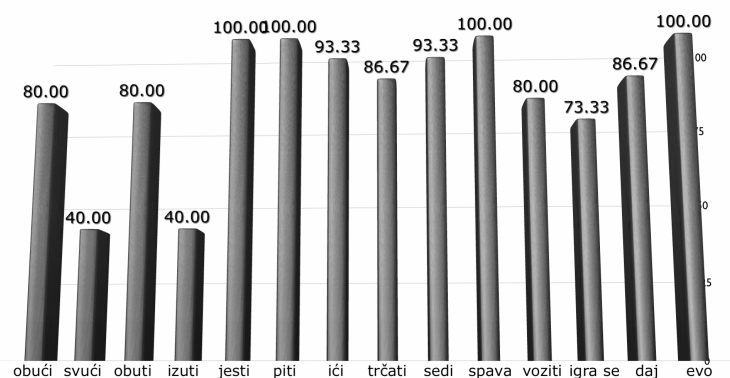
U grafikonu 8 dati su rezultati pri čitanju govora sa usana u okviru oblasti *prevozna sredstva*. Pojmove *brod, avion, auto, motor i voz* su sva deca uspešno pročitala sa usana. Nešto slabije je sa usana čitan pojam *bicikl* (dolazilo je do supstitucije glasova b-m što je vodilo ne prepoznavanju pojma).

Grafikon 9. Uspešnost pri čitanju govora sa usana u okviru prvih prideva koji se pojavljuju na predškolskom uzrastu

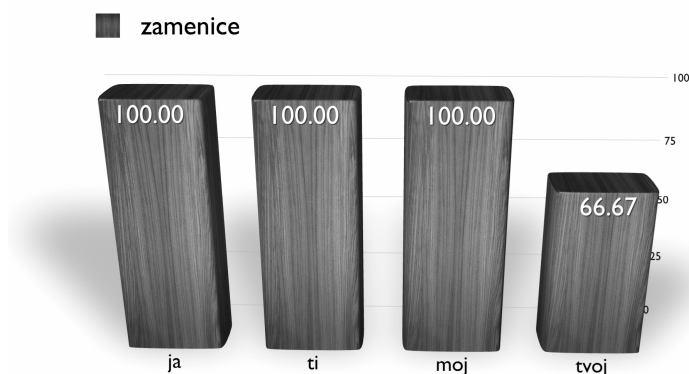
U grafikonu 9 data su postignuća pri čitanju sa usana prvih prideva koji se pojavljuju na predškolskom uzrastu. Najbolje se čitaju pojmovi *bela, plava* i *lep*, dok se najlošije čita pridev *zdrav* i *crna* (teškoću je predstavljao suglasnički skup *zdr*, kao i nedovoljna frekventnost navedenog prideva u komunikaciji dece, dok loše rezultate pri čitanju sa usana pojma *crno* tumačimo obukom dece i njihovim (ne) iskustvom, jer je činjenica da se crna boja i najmanje koristi pri slikanju, bojenju, u crtanim filmovima i slikovnicama koje se koriste na ovom uzrastu).

Grafikon 10. Uspešnost pri čitanju govora sa usana u okviru prvih glagola koji se pojavljuju na predškolskom uzrastu

U grafikonu 10 date su uspešnosti pri čitanju sa usana prvih glagola koji se pojavljuju na predškolskom uzrastu. Najbolje se čitaju glagoli *jede, pije, spava, evo* (koji su i najčešće u upotrebi), nešto slabije se sa usana čitaju glagoli *izuti i svući* (čitljivost sa usana ovih reči je loša, a i nedovoljno su u upotrebi).

Grafikon 11. Uspešnost pri čitanju govora sa usana u okviru prvih zamenica koje se pojavljuju na predškolskom uzrastu

U grafikonu 11 data su postignuća dece pri čitanju sa usana prvih zamenica koje se pojavljuju na predškolskom uzrastu. Zamenice *ja, ti, moj* su uspešno pročitale sa usana sva deca, dok su nešto slabije percipirali zamenicu *tvoj*. Ispitivane zamenice su kratke i vrlo frekventne u svakodnevnoj komunikaciji, te smatramo da zbog toga deci njihovo čitanje sa usana nije predstavljalo problem.

Tabela 1. Uspešnost pri čitanju rečenica sa usana

Rečenice	1. Deda vuče repu.	2. Baba, bata i seka pomažu dedi.	3. Deda, baba, bata, seka, pas, mačka i miš vuku repu.	4. Oni su izvukli repu.
%	100	100	93.33	40

U tabeli 1 prikazani su rezultati pri čitanju sa usana rečenica iz priče "*Deda i repa*". Veća uspešnost pri čitanju sa usana prve, druge i treće rečenice, a problemi pri čitanju četvrte, ukazuju na to da poenta priče ustvari nije usvojena (zamenica *oni* i glagol *izvući-iščupati*). Rečenice su uspešno percipirali po dužini, a pojmovi koji su u njima nalaze dobro su ščitavani i u prethodnom delu istraživanja po oblastima.

ZAKLJUČCI

Nakon sprovedenog istraživanja i obrade dobijenih podataka izveli smo izvesne zaključke vezane za uspešnost dece predškolskog uzrasta pri čitanju govora sa usana.

1. Najbolji rezultati pri čitanju govora sa usana ostvareni su u okviru oblasti *porodica*. Možemo reći da su ovakvi rezultati i očekivani, jer su ispitivane reči prve reči u rečniku sve dece, a i svakodnevni kontakt sa tim pojmovima (osobama) olakšava njihovo prepoznavanje. U okviru rehabilitacije, na samom početku, najviše se insistira upravo na uspostavljanju međusobnih odnosa unutar porodice. Najslabiji rezultati ostvareni su u okviru oblasti *povrće* (smatramo da su posledica manjeg iskustva i toga što se povrćem deca retko susreću u sirovom obliku).
2. Na uspešnost pri čitanju govora sa usana na predškolskom uzrastu umnogome utiče vidljivost (čitljivost) glasova našeg jezika, ali u velikoj meri i stepen poznavanja pojmova u govornom i znakovnom jeziku. Adekvatno usvojeni i stabilni pojmovi se dobro čitaju čak i kada je vidljivost glasova od kojih su sastavljeni slabija. Slaba vidljivost frikativa (s-z, š-ž, h), afrikata (c, ć-đ, č-dž), zatim velarnih glasova (k i g) u rečima otežava prepoznavanje pojmova na usnama. Međutim, primetili smo da dobro izgrađeni pojmovi, kao i oni koji su često u upotrebi i sa kojima su deca imala iskustva, i pored slabije čitljivosti, ne predstavljaju problem pri čitanju sa usana.

3. Uočava se značaj primene onomatopeje u učenju govora i usvajanju prvih reči. Pojmovi koji se savlađuju putem onomatopeje su bolje čitani sa usana (u okviru oblasti *životinje*), nego oni za koje onomatopeje ne postoje. Takođe, moramo naglasiti važnost prvih pesmica, bajki i basni koje se uče na najranijem uzrastu (upravo su imena likova iz prvih priča najbolje prepoznavana).
4. Značaj ranog poznavanja znakovnog jezika olakšava usvajanje pojmova, kao i čitanje govora sa usana. Mnoga deca su adekvatnim znakom odgovarala na izgovoreni pojam i pokazala viši stepen razumevanja izgovorenog, nego deca koja znak (gest) nisu koristila.
5. Takođe je uočena bolja čitljivost (prepoznavanje) pojmova za koje postoji jedan znak-gest u znakovnom jeziku (uočava se u oblasti *voće*, oblasti poznavanja prvih prideva i glagola), nego tamo gde jedan znak (gest) označava više sličnih pojmova.
6. Prilikom čitanja rečenica sa usana deca su percipirala dužinu rečenica i prepoznavala pojedinačne pojmove, dok su iz konteksta slika davala adekvatne odgovore. Problem u percepciji najkraće i najjednostavnije rečenice *Oni su izvukli repu* predstavljala je zamenica, kao i glagol koji su na ovom uzrastu još nedovoljno utvrđeni.

LITERATURA

1. Andersson, U., B., Ronnberg, J., Spens, K. E. (2001): Effects of Tactile Training on Visual Speechreading: Performance Changes Related to Individual Differences in Cognitive Skills *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*. Vol. 6, Iss. 2; pg. 116
2. Dimić, D. N., Vujasinović, Z., Isaković, Lj. (2003): Funkcija slika u nizu u nastavi maternjeg jezika u školama za gluve i nagluve, *Beogradska defektološka škola*, 1-2, 66-80.
3. Dimić, D. N. (2002): *Metodika artikulacije*, Defektološki fakultet, Beograd
4. Dimić, D. N. (2004): *Problemi u jezičkom izrazu kod gluve i nagluve dece*, Društvo defektologa Srbije i Crne Gore, Beograd
5. Dimić, D., Dimić, D. N. (2003): *Funkcija čitanja govora sa usana*, Društvo defektologa Srbije i Crne Gore, Beograd
6. Glairon, Susan (2003): First Words: Sign Language Lets Babies 'Speak' Their Minds. *TheBoulderDailyCamera*. Boulder,CO
7. Harris, M., Moreno, C. (2006): Speech Reading and Learning to Read: A Comparison of 8-Year-Old Profoundly Deaf Children With Good and Poor Reading Ability *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*. Vol. 11, Iss. 2; pg. 189
8. Kristal, D. (1996): *Kembrička enciklopedija jezika*, Nolit
9. Lassman, H. G. (1950): *Language for the preschool deaf child*, Grune & Stratton, New York
10. Lukić, V. (1970): *Dečji rečnik*, Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, Beograd
11. Marjanović, A. (1990): *Dečje jezičke igre*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, Svjetlost, Sarajevo
12. Meadow, P. K. (2005): Early Manual Communication in Relation to the Deaf Child's Intellectual, Social, and Communicative Functioning *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*. Vol. 10, Iss. 4; pg. 321

13. Menyuk, P. (1988): *Language development* (knowledge and use), Boston university, Scott Foresman & co, USA
14. Ostojić, S. (2002): Uticaj auditivnog treninga na način i kvalitet komunikacije nagluve dece, *Istraživanja u defektologiji*, Defektološki fakultet, CIDDD, Beograd
15. Singleton, J. L., S. Supalla, S. Litchfield & S. Schley (1998): From sign to word: Considering modality constraints in ASL/English bilingual education. U ASL proficiency and English literacy acquisition: New perspectives. P. Prinz (ur.) *Topics in Language Disorders*. 18, 16-29
16. Stuckless, R. & J. Birch (1966): The influence of early manual communication on the linguistic development of deaf children. *American Annals of the Deaf*. 106, 436-480.
17. Vladislavljević, S. (1977): *Poremećaji govora u školske i predškolske dece*, Savez društava defektologa Srbije, Beograd
18. Vujasinović, Z., Dimić, D. N. (2005): Funkcija basne na predškolskom uzrastu dece oštećenog sluha, *Beogradska defektološka škola*, 1, 23 - 26
19. Vujasinović, Z., Dimić, D. N. (2000): Neke specifičnosti rečnika gluve i nagluve dece predškolskog uzrasta, *Beogradska defektološka škola*, 2 - 3, 5 - 13
20. Vujasinović, Z., Dimić, D. N. (2003): Specifičnosti u tretmanu gluve i nagluve dece predškolskog uzrasta, *Beogradska defektološka škola*, 3, 5 - 8
21. Vujasinović, Z., Isaković, Lj. (2007): Bilingvalni pristup u razvoju jezika kod dece oštećenog sluha predškolskog uzrasta, *Nove tendencije u specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji*, I naučni skup Univerziteta u Beogradu, Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, 493 - 507
22. Vujasinović, Z. (1995): Odnos govora i pokreta, *Beogradska defektološka škola*, 1995, 2, 63 - 65
23. Vujasinović, Z. (2003): Upoznavanje okoline i razvoj govora, *Beogradska defektološka škola*, 2003, 3, 26 - 31
24. Wilbur, R. B. & Petersen, L. (1998): Modality interactions of speech and signing in simultaneous communication. *Journal of Speech, Language, & Hearing Research*. 41, 200-212

LIP-READING WITH DEAF AND HARD OF HEARING CHILDREN OF PRE-SCHOOL AGE

Learning lip-reading represents a specific feature which differentiates the educational program with hearing-impaired children from the program with children who can hear. Speech is acquired spontaneously by listening. In the absence of auditory stimulus, deaf and hard of hearing children are largely initiated into lip-reading. The child follows attentively the movements of the lips of the person who speaks, thus creating visual images of movements of speech organs which are employed in articulation.

The aim of our research was to examine the level of success in lip-reading words and sentences with deaf and hard of hearing children of pre-school age.

We examined the level of success in lip-reading into several groups: parts of the body, family, domestic and wild animals, clothes and footwear, fruit and vegetables, food and drink, means of transport. Also, we examined the level of success first adjectives, verbs and pronouns which pre-school children need to know. The

level of success in lip-reading sentences (which related to the story called "A Grandpa and a Turnip") was checked through pictures.

The sample included 15 pre-school children between the ages of 3 and 6, who attended the pre-school classes at the "Radivoj Popović" School and "Stefan Dečanski" School.

The obtained results indicate that words from group family is most successfully lip-read, while words from group vegetable is with lowest efficiency. Also, the terms which are more frequent and more often used, and which exist in children's sign language as well, are better lip-read.

Key words: lip-reading, visibility (readability) of speech sounds, deaf and hard of hearing children, pre-school age